

наукових заходах, приміром, представників львівської наукової музичної україністики дає змогу, з одного боку, ствердитися сформованому там новому напрямку наукового пошуку – музичній антропології і активно залучати до цього процесу групу науковців із Китайської народної республіки, а з іншого – стимулює і українську спільноту до пошуку власних шляхів навчально-наукової діяльності. Адже «подвійний диплом» сьогодні – це не лише декларація, а цілком реальна перспектива міжкультурної діяльності у світовому культурному просторі для усіх ВНЗ України.

Робота конференції відбулася у наступних секціях:

I. «Євроінтеграційні процеси: проблеми та перспективи розвитку» (РДГУ)

II. «Вітчизняний культурно-освітній простір та його методологічне й методичне забезпечення» (РДГУ)

III. «Регіональна культурно-мистецька проблематика як предмет наукового дослідження» (КЗ «Рівненський обласний краєзнавчий музей»)

IV. «Теоретико-прикладні питання вітчизняного культурно-мистецького простору» (галерея європейського живопису «Євро-Арт»)

V. «Культурно-мистецькі проблеми України крізь призму досліджень молодих науковців» (РДГУ).

*Vitkalov S. V., candidate of art history, associate professor of the Department of Cultural Studies and Museology of Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), sergiy\_vsv@ukr.net*

*Vitkalov V. G., candidate of pedagogical sciences, professor, head of the Department of Culturology and Museology of Rivne State Humanitarian University (Ukraine, Rivne), sergiy\_vsv@ukr.net*

**Scientific outcome of the year: the XIII international scientific-practical conference «European integration processes in modern Ukraine: problems and prospects of development» in the city of Rivne**

\*\*\*

**Крюков В.,**

доктор історичних наук, професор кафедри  
всесвітньої історії та міжнародних відносин,  
Луганський національний університет ім. Тараса  
Шевченка МОН України (Україна, Старобільськ),  
gileya.org.ua@gmail.com

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: ФЕРГАД ТУРАНЛІ  
«КОЗАЦЬКА ДОБА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ОСМАНСЬКО-  
ТУРЕЦЬКИХ ПИСЕМНИХ ДЖЕРЕЛАХ (ДРУГА ПОЛОВИНА  
XVI – ПЕРША ЧВЕРТЬ XVIII СТОЛІТТЯ)»**

Змістовно-проблемне коло монографії Фергада Туранлі «Козацька доба історії України в османсько-турецьких писемних джерелах (друга половина XVI – перша чверть XVIII століття)» охоплює знакові для історії України події національно-визвольної боротьби українців проти національного гноблення з боку Речі Посполитої, до якої були залучені інтереси провідних у міжнародній політиці країн того часу, а саме Османської імперії, Кримського ханства та Московського царства. Не зважаючи на те, що дана проблематика є загальновідомою в історичній науці, інтерес до неї тільки посилюється. Монографія Ф. Туранлі висвітлює

цю доленосну в історії України подію з позицій однієї із наймогутніших держав того часу – Османської імперії, яка була її безпосередньою учасницею. Дійсно, дослідження Ф. Туранлі базується на комплексному джерелознавчому опрацюванні майже усієї сукупності османсько-турецьких писемних документів, які містять у собі інформацію про козацько-гетьманську Україну другої половини XVI – першої чверті XVIII ст. Вагомість цього факту визначається велетенською дослідницько-пошуковою роботою щодо виявлення, відбору, систематизації та адекватного перекладу оригінальних арабографічних текстів. Зазначимо, що така дослідницько-пошукова робота здійснена вперше у вітчизняній та світовій орієнталістиці, і вона знаменує собою загальну переорієнтацію вітчизняної тюркології від кількісного накопичення джерельного матеріалу до комплексного критичного аналізу наявної в ньому інформації. Визначення інформаційного потенціалу джерельного матеріалу, наявного в проаналізованих автором писемних документах, надає можливість врахувати в наукових дослідженнях з історії козацько-гетьманської України не лише внутрішні чинники її історичного розвитку, але також і зовнішні аспекти подій та явищ, які відбувалися в Україні впродовж визначеної історичної доби. Адже розгляд цих подій і явищ в системі тогочасних міжнародних відносин у Центральній і Східній Європі та в Причорномор'ї має привернути увагу до розуміння унікальності геополітичного розташування України поряд зі сталими цивілізаційними ознаками країн Заходу і Сходу. Продуктивність такого підходу в дослідницькому пошуку автора цієї наукової праці виявляється у можливості простежити динаміку розвитку окремих історичних явищ у їх просторовому вимірі: адже події визвольної боротьби українців проти гноблення з боку Речі Посполитої неабияк впливали на зовнішню політику не лише такої великої держави, як Висока Порта з її придунайськими та причорноморськими володіннями, але також Московського царства і державного утворення династії Габсбургів.

Наукова праця Ф. Туранлі сприяє усвідомленню унікальності шляху історичного розвитку України як своєрідного історичного феномена, що взаємодіє одночасно з тюркською мусульманською і європейською християнською цивілізаціями. Завдяки джерелознавчому опрацюванню оригінальних текстів офіційних документів османсько-турецької держави дослідник спромігся визначити нашарування зовнішніх міжцивілізаційних суперечностей стосовно України. Такий науковий здобуток уможливив обґрунтування сутності зовнішньополітичних рушійних чинників, що мали вплив на історичний розвиток української козацько-гетьманської держави. Зокрема, аналіз характеру взаємин між названою державою та Високою Портою виявив сумісність зовнішньополітичних інтересів обох держав у Центральній і Східній Європі та в Причорномор'ї. Отже, для характеристики зазначеної монографії доцільно визначити два аспекти дослідницької позиції: 1. Запровадження цивілізаційного підходу до джерелознавчого опрацювання османсько-турецьких писемних документів другої половини другої половини XVI ст. – першої чверті XVIII ст.; 2. Обґрунтування тогочасних подій і явищ, які відбулися

в Україні, як складових системи міжнародних відносин у Східній Європі та Причорномор'ї.

У розділах своєї наукової праці, які присвячені аналізу відображеної в повідомленнях османсько-турецьких писемних документів динаміки розвитку відносин Високої Порти з козацько-гетьманською Україною Ф. Туранли виявив, що на початковому етапі національно-визвольної боротьби українців проти Речі Посполитої гетьман Богдан Хмельницький був прихильним до створення військово-політичного союзу з Високою Портою і з Кримським ханством, але аж ніяк не з Московським царством. Втім, той самий політичний діяч урешті решт уклав «Переяславську угоду», яка зумовила переорієнтацію північно-чорноморського зовнішньополітичного вектора Османської імперії та Кримського ханства на встановлення союзницьких відносин з природнім супротивником України, тобто з Річчю Посполитою. У такий спосіб автор монографії надихнув істориків до переосмислення зовнішньої політики України в період її національно-визвольної війни проти Речі Посполитої. Зважаючи на те, що на наш час це питання не було предметом дослідження в українській історичній науці, ми лише можемо висловити наступні версії: 1. Б. Хмельницький вважав Московське царство за більш сильного союзника у боротьбі України з Річчю Посполитою, ніж Висока Порта; 2. Імовірно є також сподівання на те, що союз козацько-гетьманської України з Московією міг бути противагою не лише протекторату Високої Порти щодо України, але й агресивній політиці відносно неї з боку Речі Посполитої.

Із аналізу інформації османсько-турецьких писемних документів щодо розвитку відносин козацько-гетьманської України з Високою Портою в третій чверті XVII ст., виявляється, що, незважаючи на укладання «Переяславської угоди» з Московським царством у часи правління гетьмана Івана Виговського, продовжив своє існування військово-політичний союз козацько-гетьманської України з Кримським ханством. Найбільшого свого розвитку процес відходу України від зовнішньополітичного курсу, спрямованого на зближення з Московією, досяг у період гетьманату Петра Дорошенка, який у 1669 році визнав протекторат Османської імперії. На думку Ф. Туранли, ця інформація засвідчує той факт, що політика Високої Порти у третій чверті XVII ст. сприяла запобіганню експансіоністським прагненням Речі Посполитої і Московії стосовно України, та політичному об'єднанню українських земель у межах єдиної держави. Ми, у свою чергу, вважаємо, що ця політика значно відтермінувала час втрати козацько-гетьманською Україною своєї самостійності.

Поданий у монографії аналіз інформації османсько-турецьких писемних документів щодо явищ і подій останньої чверті XVII – першої чверті XVIII ст. засвідчує той факт, що у означений час відбулися значні зміни у міжнародних відносинах між країнами геополітичного «квадрата», сторонами якого були Україна, Висока Порта, Річ Посполита і Московське царство. Якщо на початку того історичного періоду військово-політичний союз козацько-гетьманської України з Високою Портою був перешкодою в реалізації намагань Московського царства і Речі Посполитої розділити її поміж собою, то у середині 70-х років XVII ст. відбулося визнання гетьманом Петром Дорошенком протекторату московського царя. Зважаючи

на те, що цей вчинок відбувся в умовах наступу війська Московського царства на українські землі, у вітчизняній і турецькій історичній науці переважною є точка зору (котрої дотримується і Ф. Туранли), згідно з якою згадана подія була спричинена посиленням тиску на Україну з боку Московського царства внаслідок неспроможності Османської імперії бути гарантом самостійності козацько-гетьманської України, позаяк військово-політичні позиції у цієї держави у Причорномор'ї стали відчутно слабшими. Втім, згідно з повідомленнями османсько-турецьких писемних документів, Чигиринська війна османсько-кримськотатарської армії проти Московського царства, яка відбулася у 1678 році, закінчилася підписанням Бахчисарайського мирного договору, який фактично став поновленням укладеної у 1672 році Бучацької мирної угоди. Реальним же свідченням ослаблення військово-політичних позицій Османської імперії у Північному Причорномор'ї стала її поразка у війні з державами «Священного союзу» (Річ Посполита, Габсбурзька імперія, Венеціанська держава), результатом якої було укладання Карловецького мирного договору. Але дана подія відбулася у 1699 році, тобто через 23 роки після вище розглянутого вчинку гетьмана П. Дорошенка. Отже, на нашу думку, сутність періоду вітчизняної історії, який тривав від 1675–1676 рр. до кінця першої чверті XVIII ст. визначалася суперечністю двох тенденцій у зовнішній політиці козацько-гетьманської України, а саме потребою реалізувати об'єктивні національні інтереси, спрямовані на забезпечення незалежності цієї держави, та релігійним чинником, яким передбачалося скасувати всілякі союзницькі відносини з католицькою Річчю Посполитою і з мусульманською Високою Портою, а також переорієнтувати пріоритетність у зовнішній політиці України на православне Московське царство. Зазначимо, що посилення останньої тенденції у зовнішній політиці України значною мірою забезпечувалося тиском з боку Московського царства, яке перетворило релігійний чинник на знаряддя боротьби проти незалежності України.

Підсумовуючи результати аналізу наукового дослідження Ф. Туранли, зазначимо, що в аналізованій нами монографії порушуються проблеми, які мають особливе значення для дослідження як внутрішньополітичних, так і зовнішньополітичних аспектів історичного розвитку України у період з другої половини XVI по першу чверті XVIII ст. Висловлені ж нами міркування виходять за межі безпосереднього змісту цієї наукової праці, і мають суто рекомендаційний характер щодо здійснення українськими істориками подальших досліджень проблематики, пов'язаної з українсько-турецькими відносинами того часу.

Разом з цим ми вважаємо, що написання цієї монографії, на нашу думку, є знаковою подією в розвитку вітчизняної тюркології, тому що вона знаменує собою перехід від досліджень окремих писемних документів до аналітико-тематичних наукових праць, які ґрунтуються на виокремленні конкретної проблематики та її обґрунтуванні через комплексний аналіз сукупності відомостей, що містяться в османсько-турецьких писемних джерелах. Тому ми вважаємо за перспективу наукової діяльності Ф. Туранли створення фундаментального зводу повідомлень османсько-турецьких писемних документів з історії України.

*Kryukov V., Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of World History and International Relations, Luhansk National University Taras Shevchenko MES of Ukraine (Ukraine, Starobilsk), gileya.org.ua@gmail.com*

**Review of the monograph: Ferhad Turanly «The Cossack period in Ukraine's history in Ottoman Turkish written sources (the second half of the 16<sup>th</sup> – the first quarter of the 18<sup>th</sup> century)»**

\* \* \*

**Семергей Н. В.**,  
кандидат історичних наук, доцент  
кафедри філософії і суспільних наук, ВДНЗУ  
«Українська медична стоматологічна академія»  
(Україна, Полтава), nsemergey@ukr.net

**УКРАЇНЬСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ  
ТА НАЦІОНАЛЬНО–КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ  
В ІСТОРІОСОФСЬКИХ РЕЦЕПЦІЯХ СУЧАСНОГО  
УКРАЇНОЗНАВЧОГО ДИСКУРСУ**

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ: КАЛАКУРА Я. С.  
МЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ  
/ Я. С. КАЛАКУРА, О. О. РАФАЛЬСЬКИЙ,  
М. Ф. ЮРІЙ. – К.: ГЕНЕЗА, 2017. – 560 с.**

Цьогоріч знаковою подією в національній гуманітаристиці стало видання колективної монографії «Ментальний вимір української цивілізації», що побачила світ у видавництві «Гене́за». Автори дослідження – учені-історики, провідні теоретики українського історичного пізнання Ярослав Калакура, Олег Рафальський та Михайло Юрій. Видання підготовлено на синтезно-парадигмальному та системно-структурному рівнях і є логічним продовженням серії дослідних проєктів авторів, що побачили світ у 2012–2015 рр. [1–3].

Монографія присвячена висвітленню сутності ментального виміру української регіональної цивілізації, розкриттю її феномену, історичних витоків та основних етапів розвитку від найдавніших часів до сьогодення. Центральною інтенцією наукової праці є державотворче та історично справедливе положення про те, що «українська цивілізація, маючи локально-регіональний і порубіжний характер, всіма своїми компонентами історично і культурно укорінена в західноєвропейську класичну цивілізацію, є одним з її давніх сегментів» (с. 7).

Видання має зрозумілу, логічну та наукову обґрунтовану архітектоніку: вступ, десять розділів, висновки, предметний та іменний покажчики. Така структура дослідження дала змогу системно і комплексно підійти до дослідження ментального образу української цивілізації у категоріях системно-функціонального та просторово-часового континууму. Таке структурування матеріалу допомагає читачеві легко орієнтуватися в тексті та сприймати логіку міркувань авторів. Дослідження образу української ментальності здійснено на основі методології цивілізаційного пізнання. Текст видання свідчить, що автори значну увагу приділили обґрунтуванню теоретико-методологічних позицій дослідження, представленню історіографічного та історіософського підґрунтя цивілізаційного осмислення еволюції ментального образу українців. Новизною методологічного інструментарію дослідження є поло-

ження про пріоритет духовного по відношенню до матеріального, думка про те, що поведінка і діяльність індивідів та соціальних груп визначається не стільки економічними і політичними чинниками, скільки соціокультурними, духовними та психологічними факторами (с. 49). Тому використання категорії «менталітету» відкриває нові евристичні та світоглядні перспективи для відтворення історичного процесу формування українців, їхньої системи цінностей, смислів і національної ідентичності.

Перші три розділи монографії мають на меті представити розлоге тлумачення теоретичних засад і методології дослідження ментальності. Авторами чітко виписані концептуальні основи наукового розуміння таких категорій як «ментальність», «ментальний образ», «менталітет», «етнічний менталітет» та інші, зміст яких є базою наукового тлумачення порушеної у дослідженні проблеми. Важливим є те, що автори розкривають змістові особливості застосування в історичному аналізі ментального образу українців таких методологічних підходів: квалітативний, квантитативний, генетичний, персоналістичний, етно-культурологічний, психолого-етичний, археографічний та історіографічний (с. 15–33). Монографія побудована на принципах історизму, науковості, системності, комплексності, в ній виявляє свою силу міждисциплінарна інтеграція, цілісність когнітивно-семантичних структур, парадигмальність і синергізм.

Логіка викладу матеріалу засвідчує урахування авторами проблемно-хронологічного підходу. Розвиток феномену української ментальності розкривається в часі й просторі, простежуються трансформації його змісту, модифікація й збагачення у зв'язку з національними, релігійними, політичними та іншими процесами, соціокультурними умовами і традиціями глобального та регіонального масштабів. У дослідженні послідовно розкривається формування ментальності українців княжої доби, його розвиток за козацько-гетьманських часів, специфіка націотворчих процесів і ментальних трансформацій української ідентичності в імперську добу, відродження української етноментальної ідентичності в період Української революції, маргіналізація і деформація менталітету українського народу в радянську добу. Особливу увагу звернено на розвиток української ментальності в умовах сьогодення, виявлення впливу на цей процес суверенізації України, її посткомуністичного реформування, а також на розкриття змісту та шляхів протистояння новим загрозам українській ментальності (неофеодалізм, гібридні війни, неоекспансія). Авторами запропоновано широкі соціокультурні і ретроспективні контексти формування образу української ментальності, розкриті культурологічні, антропологічні, історико-філософські, етнопсихологічні, етико-естетичні аспекти його функціонування.

Автори послідовно розкривають процесуальність формування українського менталітету як етнічного коду української цивілізації. Етап зародження українського менталітету аналізується в категоріях етнологічної типології форм менталітету українського народу, етногенезу, ментального виміру релігійних вірувань, утворення агрокультурного суспільства, впливу міфологічного мислення та сакральності. Етап розвитку українського менталітету в часи Київської, Галицько-